

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«Особливості розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями
психофізичного розвитку»**

Виконала: студентка 1 курсу 61 групи
спеціальності 7.010105
«Корекційна освіта. Логопедія»

Пітик Ольга Олегівна

Керівник:

Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Рецензент:

Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2017 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	7
1.1. Психологічна характеристика емоційної сфери.....	7
1.2. Особливості розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями розумового розвитку.....	15
1.3. Емоційна сфера дітей з порушеннями мовлення.....	23
1.4. Характеристика емоційної сфери дітей з порушеннями зору.....	29
1.5. Особливості емоційної сфери дітей з порушеннями слуху.....	34
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ.....	41
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	44
2.1. Методика дослідження емоційної сфери.....	44
2.2. Результати дослідження емоційної сфери учнів середніх класів з порушеннями розумового розвитку та типовим розвитком.....	52
2.3. Результати дослідження емоційної сфери учнів середніх класів з порушеннями мовлення.....	59
2.4. Результати дослідження емоційної сфери учнів середніх класів з порушеннями зору.....	64
2.5. Результати дослідження емоційної сфери учнів середніх класів з порушеннями слуху.....	69
2.6. Порівняльна характеристика особливостей розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами та типовим розвитком.....	75
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. Формування успішної, самодостатньої особистості дітей з особливими освітніми потребами є пріоритетним завданням сучасної корекційної освіти. Соціальне середовище та суспільні відносини пред'являють до особистості дітей з особливими освітніми потребами певні вимоги, які виражаються у тому, що вони повинні в залежності від рівня та активності сприйняття і пізнання емоційних проявів оточуючих людей правильно розпізнавати, оцінювати їх та себе. Вони повинні регулювати власну поведінку, вміти орієнтуватися у різних ситуаціях, актуалізуючи і збагачуючи свій соціальний досвід. Важливим при цьому є формування у дітей емоційної зрілості, що передбачає усвідомлення власних почуттів, переживань, адекватну оцінку себе, своїх вчинків, оточуючих людей. Проте наявність порушень розвитку ускладнюють цей процес. Тому важливим значенням у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є виявлення особливостей емоційної сфери з метою створення оптимальних умов для розвитку їхньої особистості та успішної соціальної адаптації

Емоційна сфера представлена сукупністю особливих внутрішніх психічних станів, які проявляються в суб'єктивних відносинах і безпосередньо впливають на пізнавальну діяльність та поведінку. В житті дитини емоції, відіграють важливу роль, являючись невід'ємним компонентом психічного відображення. Під впливом позитивних емоцій удосконалюється пам'ять, коригуються недоліки уваги й мислення. Це свідчить про необхідність глибокого вивчення емоційних станів учнів з особливими освітніми, під яким розуміємо послідовність позитивних змін, що ведуть до більш високих рівнів диференціації й організації емоційної сфери.

У загальній психології широко розглядаються питання про сутність емоцій та особливості розвитку емоційної сфери на різних вікових етапах, різноманітність емоційних проявів, роль емоцій у розвитку особистості та ін. Зокрема, цьому присвячені праці Б. Г. Ананьєва, А. А. Бодальова,

Л. І. Божович, В. К. Вілюнас, К. Ізарда, М. С. Лебединського, О. М. Леонтєва, В. М. Мясичева, Л. С. Рубінштейн, П. М. Якобсон та ін.

У спеціальній психології вивчення емоційної сфери дітей з порушеннями розумового розвитку було предметом досліджень таких вчених, як: Л.С. Виготський, Н. Л. Белопольська, С. С. Ляпідевський, Н. Г. Морозова, Ж. І. Намазбаєва, М. С. Певзнер, С. Я. Рубінштейн, Ж. І. Шиф та ін. Дослідженню особливостей емоційно-вольової сфери та особистісного розвитку дітей з порушеннями мовлення присвячені наукові праці Л. І. Белякової, Л. С. Волкової, Л. А. Зайцевої, І. Ю. Кондратенко, О. М. Мастюкової, О. С. Орлової, В. І. Селіверстова, Н. А. Чевельової, М. К. Шеремет, Л. М Шипіциної, Л. А. Ястребової та ін. Особливості розвитку емоційної сфери дітей з порушеннями зору вивчали: Г. В. Григор'єва, В. П. Єрмаков, А. В. Нікітіна, Г. В. Нікуліна, Р. Ж. Мухамедрахімов, Л. І. Плаксіна, Є. П. Синьова, В. А. Феоктистова, Г. А. Якунін та ін. Своєрідність емоційного розвитку дітей з порушеннями слуху досліджували: Л. А. Головчиц, В. А. Іщенко, Е. Лівайн, К. Мідоу, Н. Г. Морозова, В. Ф. Матвєєв, В. Петшак, Н. В. Черепкова та ін.

Вченими розглядалися різні аспекти розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами, визначався взаємозв'язок інтелектуальної та афективної сфери, розуміння власних емоційних станів та емоцій інших людей, патологічні прояви емоцій та ін. Незважаючи на значний вклад вчених окремі аспекти емоційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами залишаються недостатньо вивченими.

Актуальність та недостатнє вивчення цієї проблеми у спеціальній психології обумовило вибір теми дослідження: «Розвиток емоційної сфери дітей з ОПФР»

Мета дослідження – визначити особливості розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз характеристики емоцій у загальній психології та особливості розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами у спеціальній психології.

2. Обґрунтувати та дослідити особливості емоційної сфери учнів середніх класів з особливими освітніми потребами та типовим розвитком.

3. Визначити особливості розвитку емоційної сфери школярів з особливими освітніми потребами на основі кількісного і якісного аналізу результатів дослідження.

Об'єкт дослідження – емоційна сфера дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – особливості розвитку емоційної сфери учнів середніх класів з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психологічної літератури;

емпіричні: констатувальний експеримент, бесіда, цілеспрямоване спостереження, аналіз та систематизація відомостей з метою визначення особливостей розвитку емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що:

уточнено класифікацію емоційних проявів;

досліджено емоційну сферу учнів середніх класів з особливими освітніми потребами;

визначено особливості розвитку емоційної сфери школярів з особливими освітніми потребами.

Теоретичне значення роботи. Результати вивчення особливостей розвитку емоційної сфери школярів з особливими освітніми потребами є

доповненням до психологічних досліджень особистості дітей з особливими освітніми потребами.

Практичне значення одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей розвитку емоційної сфери школярів з особливими освітніми потребами, результати якого можуть використовуватись педагогами спеціальних та інклюзивних закладів з метою підвищення ефективності навчально-виховної роботи. Матеріали дипломної роботи магістра також можуть використовуватись студентами при вивченні спеціальної психології, психодіагностики та проходженні педагогічної і психологічної практики.

Дослідження проводилося на базі Хотинської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №1 Чернівецької обл., Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи №7, Кам'янець-Подільської спеціалізованої загальноосвітньої школи №13 та Кам'янець-Подільського Багатопрофільного навчально-реабілітаційного центру Хмельницької області. Дослідженням було охоплено 50 учні 5-6-х (10-12 років), серед них: 10 учнів з легким ступенем порушення розумового розвитку, 10 учнів з порушеннями мовлення, 10 учнів зі зниженим слухом, 10 учнів зі зниженим зором та 10 учні з типовим розвитком.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на I-му Всеукраїнському (з міжнародною участю) науково-практичному форумі студентів «Розвиток спеціальної освіти: студентський формат», який відбудеться (Кам'янець-Подільський, 2017), I-му та II-му турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2016/2017 н. р, звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2016–2017 навчальному році.

Дипломна робота магістра складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (85 найменувань), додатків. У роботі вміщено 20 таблиць. Загальний обсяг дипломної роботи магістра 99 сторінок, з них – 87 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Теоретичне та експериментальне дослідження динаміки розвитку емоційної сфери розумово відсталих школярів дозволяє зробити такі висновки:

1. Аналіз загальних психологічних джерел засвідчив, що проблема розвитку емоційної сфери є досить актуальною. Вченими емоції та почуття розглядаються як специфічні способи реагування людей на зміни, що відбуваються у внутрішньому або зовнішньому середовищі. Вони активізують діяльність людини або пригнічують її, а отже визначають рівень та своєрідність активності індивіда, його психічне реагування, відображення. Емоції та почуття характеризуються значним різноманіттям своєрідністю розвитку, що істотно впливає на особливості свідомості і поведінки. Емоційний стан дітей впливає на розвиток їхньої пізнавальної діяльності, стабільність інтересів і самостійний вибір видів діяльності. Тому вивчення емоційних станів та особистісних відносин дітей дає можливість виявити приховані проблеми освітнього процесу, а також може бути основою для прогнозування варіантів подальшого особистісного розвитку дитини.

2. На основі аналізу спеціальних психологічних досліджень нами визначено, що розвиток емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами залежить від глибини і якісної своєрідності структури дефекту та соціального середовища. Емоційна сфера дітей з розумовою відсталістю характеризується незрілістю, примітивністю емоцій та почуттів, недостатньою їх диференційованістю. Емоційна сфера дітей з порушеннями мовлення характеризується своєрідністю, що передусім обумовлено наявністю мовленнєвого дефекту. У дітей з різними порушеннями мовлення відзначаються знижений емоційний фон, недостатність емоційної лексики, переважання негативних переживань, підвищена емоційна напруженість. Наявність порушень зору сприяє розвитку якісних відмінностей емоційної сфери. Ці діти відчувають значні труднощі розуміння емоційних станів інших людей, адекватного емоційного вираження своїх емоцій та ін. Емоційна сфера дітей з порушеннями слуху характеризується певним відставанням у

порівнянні з дітьми з типовим розвитком. Порушення словесного спілкування створює труднощі в засвоєнні соціального досвіду. Це в цілому негативно позначається на усвідомленні своїх власних та емоційних станів інших людей, а також обумовлює спрощеність міжособистісних відносин. Проте незважаючи на значний вклад вчених окремі аспекти емоційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами залишаються недостатньо вивченими у спеціальній психології. Це обумовило необхідність дослідження особливостей розвитку емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами.

3. Розроблена та використана у дослідженні методика дозволила визначити рівень розвитку емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами та типовим розвитком. Дослідження передбачало вивчення особливостей емоційної сфери дітей, що являли собою якісну характеристику рівня її розвитку, а саме: об'єм емоційного досвіду (когнітивного і афективного); розуміння емоційних переживань інших людей; виразність та довільність відтворення емоційних станів; особливості афективних проявів та наявність патологічних проявів емоцій. За результатами дослідження визначався наявний рівень розвитку емоційної сфери учнів молодших, середніх та старших класів, а саме високий, середній та низький. Аналіз та систематизація отриманих результатів дозволили визначити особливості розвитку емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами та типовим розвитком.

4. Порівняльний аналіз результатів дослідження особливостей розвитку емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами та нормальним інтелектом засвідчив, що в учнів з порушеннями розумового розвитку переважає низький (50%) та середній (50%) рівні розвитку емоційної сфери. Характерною є відсутність високого рівня сформованості емоційної сфери у цієї категорії дітей. В учнів з порушеннями слуху переважає середній рівень розвитку емоційної сфери (60%), проте значною є кількість дітей з високим рівнем (40%). У дітей з порушеннями зору значно переважає середній рівень

розвитку емоційної сфери (80%). Порівняльна характеристика результатів дослідження засвідчила, що на відміну від учнів з особливими освітніми потребами, учні з типовим розвитком середніх класів характеризуються суттєвим переважанням високого рівня розвитку емоційної сфери (80%).

Отже, результати дослідження свідчать, що в цілому розвиток емоційної сфери учнів середніх класів з особливими освітніми потребами відстає від дітей з типовим розвитком. Особливості недорозвитку емоційної сфери, обумовлені наявним порушеннями розвитку у дітей, що власне негативно впливають на відповідні її складові. Так, порушення мовлення та слуху ускладнюють процес формування уявлень про емоції, об'єму емоційного досвіду, словника для позначення емоцій та визначення їхньої сутності. Порушення розумового розвитку створює цілісний негативний вплив на усі складові емоційної сфери. Тому у дітей є наявним значне відставання у розвитку емоційної сфери по усіх критеріях. Порушення зору найбільш негативно позначається на розумінні зовнішніх проявів емоцій інших людей та цим самим ускладнює розвиток виразності власних емоцій, що обумовлено недостатністю чуттєвого досвіду.

Результати дослідження свідчать про необхідність проведення корекційної роботи з метою розвитку емоційної сфери для підвищення ефективності формування цілісної, гармонійної особистості дітей з особливими освітніми потребами, що буде перспективним напрямком нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмазова Е. С. Логопедическая работа по восстановлению голоса у детей / Е. С. Алмазова. – М. : Просвещение, 1973. – 151с.
2. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии / И. Н. Андреева. – Новополюцк : ПГУ, 2011. – 388с.
3. Астапов В. М. Психология детей с нарушениями и отклонениями психического развития / В. М. Астапов, Ю. В. Микадзе. – 2-е. изд. – СПб. : Питер, 2008. – 384 с.
4. Бгажнокова И. М. Психология умственно отсталого ребенка: учеб.-метод. пособ. – М. : Просвещение, 1987. – 96 с.
5. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР / О. Б. Белова //Актуальні питання корекційної освіти. – 2012. – Вип. 3. – С. 297-305.
6. Блохина С. И. Эмоциональные расстройства у детей с нарушениями слуха / С. И. Блохина, Е. С. Набойченко // Психологический вестник Уральского государственного университета. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2003. – Вып. 4. – С. 164-168.
7. Богданова Т. Г. Сурдопсихология: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Т. Г. Богданова. – М. : Академия, 2002. – 203 с.
8. Большой психологический словарь [Электронный ресурс] / сост. : Б. Мещеряков, В. Зинченко. – Олма-пресс, 2004. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/30>. – Название с экрана.
9. Борякова Н. Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей : учеб.-метод. пособ / Н. Ю. Борякова. – М. : Гном-Пресс, 2002. – 64с.
- 10.Бреслав Г. М. Психология эмоций : учеб. пособие для вузов / Г. М. Бреслав. – М. : Смысл : Академия, 2004. – 544 с.
- 11.Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку / О. І. Власова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 308 с.

12. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский ; под ред. Т. А. Власова. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5. – 368 с.
13. Гозман Л. Я. Психология эмоциональных отношений / Л. Я. Гозман. – М. : МДУ, 1987 – 174 с.
14. Головчиц Л. А. Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. А. Головчиц. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ВЛАДОС, 2010. – 319 с.
15. Грабенко Т. М. Эмоциональное развитие слабослышащих школьников: диагностика и коррекция : учебно-метод. пособ. / Т. М. Грабенко, И. А. Михаленкова. – СПб. : Речь, 2008. – 256 с
16. Дерев'янку С. П. Онтогенез розвитку здатності до розуміння та управління емоціями / С. П. Дерев'янку // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. – 2013. – Вип. 114. – С. 64-68.
17. Додонов Б. И. Эмоция как ценность / Б. И. Додонов. – М. : Политиздат, 1978. – 142 с.
18. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция / В. В. Лебединский, О. С. Никольская, С. Р. Баевская и др. – М. : МГУ, 1990. – 197 с.
19. Евлахова Э. А. Особенности восприятия изображения выразительных движений в учащихся вспомогательной школы / Э.А. Евлахова. – Доклады АПН СРФСР. – 1957. – № 4. – С. 161-164.
20. Ермаков В. П. Основы тифлопедагогика: Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В. П. Ермаков, Г. А. Якунин. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
21. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с

22. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А. В. Запорожец // Принцип развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 243-268.

23. Зубкова В. П. Экспериментальное исследование возрастной динамики формирования представлений об эмоциях у дошкольников с нарушением зрения [Электронный ресурс] / В. П. Зубкова // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». – 2009. – №2 (3). – Режим доступа: <http://www.grani.vspu.ru>. – Название с экрана

24. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард ; перев. с англ. – СПб. : «Питер», 1999. – 464 с

25. Изотова Е. И. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Е. И. Изотова, Е. В. Никифорова. – М. : Академия, 2004. – 288 с.

26. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.

27. Исаев Д. Н. Психическое недоразвитие у детей / Д. Н. Исаев. – Л. : Медицина, 1982. – 224 с.

28. Исаев Д. Н. Умственная отсталость у детей и подростков / Д. Н. Исаев. – СПб. : Речь, 2003. – 391 с.

29. Калягин В. А. Логопсихология: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – М. : Академия, 2006. – 320 с.

30. Коваленко В. Є Особливості змістовного компоненту емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярі / В. Є. Коваленко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка і психологія. – 2013. – Вип. 23. – С. 324-327.

31. Коган Б. М. Личностные характеристики слабовидящих подростков / Б. М. Коган, А. В. Яковлева // Специальное образование. – 2012. – № 2. – 67-72.

32. Козлова С. А. Дошкольная педагогика / С. А. Козлова, Т. А. Куликова. – М. : Академия, 2000. – 270 с.

33. Коломинский Н. Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н. Л. Коломинский. – К. : Рад. школа, 1978. – 87 с.
34. Комплексная практика в ДОУ для детей с отклонениями в развитии : учеб.-метод. пособ. / О. С. Назаревич. – Шадринск, 2005. – 182с.
35. Кондратенко И. Ю. Формирование эмоциональной лексики у дошкольников с общим недоразвитием речи: монография / И. Ю. Кондратенко. – СПб. : Каро, 2006. – 240 с.
36. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посібн. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
37. Лазарева В. А. Принципы психокоррекционной работы с детьми с интеллектуальным недоразвитием, лишенными родительского попечения / В. А. Лазарева // Специальная психология. – 2004. – №2 . – С. 36-48.
38. Лебединский В. В. Нарушения психического развития у детей / В. В. Лебединский. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – С. 53 – 75.
39. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции / А. Н. Леонтьев // Психология эмоций. – СПб. : Питер, 2004. – 254 с.
40. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 584с.
41. Литвак А. Г. Психология слепых и слабовидящих: учеб. пособ. / А. Г. Литвак ; Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. – СПб. : Изд-во РГПУ, 1998. – 271 с.
42. Логопедия : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. «Дефектология» / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др.; под ред. Л. С. Волковой. – М. : Просвещение, 1989. – 528 с.
43. Логопсихология /авт.-сост. С. В. Лауткина. – Витебск : Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2007. – 150 с.
44. Малімон Л. Я. До проблеми діагностики емоційності як властивості особистості / Л. Я. Малімон // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7 – С. 59-65.

45. Мартиненко І.В. Роль емоцій у спілкуванні дітей в умовах мовленнєвого дизонтогенезу // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – № 28. – С. 312-317.

46. Матвєєва М. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку / М. П. Матвєєва, С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 164с.

47. Мельничук І. П. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей / І. П. Мельничук // Наука і освіта. – 2002. – №5. – С. 42-44.

48. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260с.

49. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки: навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва ; за аг. Ред. С. П. Миронової. – Кам'янець-подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.

50. Мороз О. В. Теоретичні засади дослідження мовленнєвої тривожності у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення [Електронний ресурс] / О. В. Мороз. – Режим доступу : <http://elibrary.kubg.edu.ua> – Назва з екрану.

51. Нагаєв В. В. Психология чувств и их воспитание / В. В. Нагаєв, Т. В. Бендас. – Пермь, 1982. – 112 с.

52. Намазбаєва Ж. И. Развитие личности учащихся вспомогательной школы: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 19.00.10 / Ж. И. Намазбаєва. – Москва, 1986. – 33 с.

53. Нафікова Л. Діагностика емоційно-вольової сфери слабозорих молодших школярів на музичних заняттях / Л. Нафікова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2011 – Вип. 38. – С.96-101.

54. О детях с отклонениями в развитии / Т.А. Власова, М.С. Певзнер. – 2-е изд., испр., доп. – М. : Просвещение, 1973. – 175 с.
55. Основи загальної психології : навч. посіб. / О. В. Полозенко, Л. М. Омельченко, С. В. Яшник, В. І. Свистун, та ін. – К. : НУБіП, 2009. – Т. II. – 257 с.
56. Основы психологии детей с нарушениями слуха : учеб. пособ. / сост. О. И. Сулова. – Саратов : Наука, 2013. – 92 с.
57. Основы специальной психологии : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Л. В. Кузнецова, Л. И. Переслени, Л. И. Солнцева и др. ; под ред. Л. В. Кузнецовой. – М. : Академия, 2002. – 480 с.
58. Петрова В. Г. Психология умственно отсталого школьника / В. Г. Петрова, И. В. Белякова. – М. : Академия, 2002. – 160 с.
59. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с.
60. Психопатология детского возраста : хрестоматия / под ред. А. Ю. Егорова. – СПб. : Дидактика Плюс, 2002, 368 с.
61. Речицкая Е. Г. Развитие эмоциональной сферы детей с нарушенным слухом : метод. пособ./ Е. Г. Речицкая, Т. Ю. Кулигина. – М. : Книголюб, 2006. – 208 с.
62. Рубинштейн Л. С. Проблемы общей психологии / Л. С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
63. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника / С. Я. Рубинштейн: 3-е изд. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с.
64. Селиверстов В. И. Заикание у детей: Психокоррекционные и дидактические основы логопедического воздействия: учеб. пособ. / В. И. Селиверстов. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 208 с.
65. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини : підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. – К. : Знання, 2008. – 359 с.

66. Синьова Є. П. Тифлопсихологія : навч. посіб. / Є. П. Синьов. – К.: Знання, 2004. – 213 с.
67. Солнцева Л. И. Психология детей с нарушениями зрения (детская тифлопсихология) / Л. И. Солнцева. – М. : Классике Стиль, 2006. – 256 с.
68. Сопрун И. П. К вопросу об особенностях эмоционального развития детей дошкольного возраста / И. П. Сопрун // Наука і освіта. – 1998. – №3. – С. 60-62.
69. Сорокин В. М. Специальная психология : учеб. пособ. / под ред. Л. М. Шипициной – СПб. : Речь, 2004. – 216 с.
70. Специальная психология / под ред. В. И. Лубовского, Т. В. Розановой, Л. И. Солнцевой. – М. : Академия, 2005. – 464с.
71. Специальная психология : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. И. Лубовский, Т. В. Розанова, Л. И. Солнцева [и др.] ; под ред. В. И. Лубовского. – М. : Академия, 2003. – 462 с.
72. Спеціальна психологія. Тексти : навч. посіб. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. – Ч. I. – 158 с.
73. Спеціальна психологія. Тексти : навч. посіб. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. – Ч. II. – 140 с.
74. Спеціальна психологія у питаннях і відповідях : навч. посіб. / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 104 с.
75. Стадненко Н. М. Нариси з олігофренопсихології / Н. М. Стадненко, М. П. Матвєєва, А. Г. Обухівська ; за заг. ред. Н. М. Стадненко. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.
76. Сухарева Г. Е. Лекции по психиатрии детского возраста / Г. Е. Сухарева. – М. : Медицина, 1974. – 320.

77. Твардовская А. А. Логопсихология. Конспект лекций / А. А. Твардовская; Каз. федер. ун-т. – Казань, 2014. – 72 с.
78. Трошин О. В. Логопсихология : учеб. пособ. / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – М. : Сфера, 2005. – 256 с.
79. Черепкова Н. В. Особенности эмоциональной сферы у детей с нарушением слуха [Электронный ресурс] / Н. В. Черепкова, В. А. Ищенко // Актуальные проблемы специальной психологии и педагогики – Режим доступа: <https://www.scienceforum.ru/2014/562/6103> – Название с экрана.
80. Шаповалова О. Е. Концепция эмоционального развития умственно отсталых школьников / О. Е. Шаповалова // Специальная психология. – 2006. – № 4. – С. 4-13.
81. Шеремет М. К. Мовленнєва тривожність дітей із тяжкими порушеннями мовлення як проблема теорії і практики корекційної освіти / М. К. Шеремет, Н. В. Базима, О. В. Мороз // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2015. – Вип. 29. – С. 151-160.
82. Шингаров Г. Х. Эмоции и чувства как форма отражения действительности / Г. Х. Шингаров. – М. : Наука, 1991. – 223 с.
83. Шипицина Л. М. Некоторые особенности эмоционально-личностных качеств у младших школьников с общим недоразвитием речи / Л. М. Шипицина, Л. С. Волкова // Дефектология. – 1993. – № 4. – С. 8–13.
84. Шкловский В. М. Психотерапия в комплексной системе лечения логоневрозов : учеб. пособ. / В. М. Шкловский. – СПб., 2001.- 326 с.
85. Якобсон П.М. Проблема психологии эмоций / П. М. Якобсон // Психологическая наука в СССР ; под. ред. Б. Г. Ананьева. – М. : АПН РСФСР, 1960. – Т.2. – С.168-189.